

Lärarytildningen
10-poängsuppsats i Svenska
SSVD01 (Svenska 61-80p)
Vårterminen 2006

...och så var det detta med jämställdhet i
undervisningen.

En studie om jämställdhetsmålen är förenliga med
litteraturundervisning på gymnasiet

Handledare: Joachim Liedtke

Författare: Helene Moe Nilsson

...OCH SÅ VAR DET DETTA MED JÄMSTÄLLDHET I UNDERVISNINGEN.
EN STUDIE OM JÄMSTÄLLDHETSMÅLEN ÄR FÖRENLIGA MED
LITTERATURUNDERVISNINGEN PÅ GYMNASIET.

ABSTRAKT

Studiens syfte är att leda i bevis att det kan vara svårt att nå upp till de uppsatta utbildningspolitiska målen om jämställdhet i litteraturundervisningen för gymnasiet. Analysen belyser om målen överensstämmer med den samhällsstruktur vi befinner oss i och om litteraturundervisningen är förenlig med jämställdhetsmålen. Den pedagogik som syns och planeras i undervisning och den pedagogik som inte syns men finns runt om oss i vardagslivet urskiljer vad som påverkar oss att hålla på könstraditioner. Undersökningen grundar sig på en tolkningsmetod där översättningen av händelseförlopp, handlanden och texter är av betydelse. Resultatet visar att ett vanemässigt tänkande och vår objektiva syn på omvärlden kan göra det svårt att nå upp till jämställdhetsmålen i litteraturundervisningen.

Ämnesord: Genus, makt, jämställdhet, utbildningspolitiska mål, litteraturundervisning, pedagogik

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	5
1.1 Syfte	7
1.2 Disposition	7
2. BAKGRUND	8
2.1 Den som ser – förstår	8
2.1.1 Genus och makt	8
2.1.2 Den immanenta pedagogiken	9
2.1.3 Litteraturundervisningens traditioner	11
3. TEORI OCH METOD	13
3.1 Genussystemet	13
3.2 Metod	14
4. MATERIAL OCH ANALYS	16
4.1 Folket bygger landet	16
4.1.1 Socialdemokratin i nya kläder	17
4.1.2 Kreuger – ett fall för Folkhemmet	18
4.1.3 Kris med befolkningen i landet	18
4.1.4 På väg mot utbildningssamhället	19
4.2 En folklivsskildring	20
4.2.1 <i>Hemsöborna</i> av August Strindberg, första kapitlet	20
4.3 Skolans mål	23
4.3.1 Utbildningspolitiska mål	23
4.3.2 Läroplanen för de frivilliga skolformerna	24
4.3.3 Ämnet Svenska	24
5. RESULTAT	26
5.1 Slutsatser	28
6. AVSLUTANDE DISKUSSION	30
6.1 Lärarens uppdrag	31
6.2 Genussystemet imorgon	32

7. SAMMANFATTNING	33
REFERENSLITTERATUR.....	34

1. Inledning

I skolan, på universiteten, på arbetsplatserna, i hemmen och i det offentliga rummet sker ständigt en uppdelning i manliga och kvinnliga roller. Det finns ett system som upprätthåller männens överhet och håller kvinnorna tillbaka, en så kallad könsmaktsordning. Detta system är en grundläggande del av vårt samhälle liksom i de allra flesta system på jorden. I mars 2006 kom det en ny jämställdhetspolitisk proposition, *Makt att forma samhället och sitt eget liv- nya mål i jämställdhetspolitiken*. Delmål ett i denna proposition handlar om ”att flickor och kvinnor ska ha samma möjligheter som pojkar och män att delta i och påverka det som formar våra föreställningar, tankar och idéer om oss själva och vårt samhälle.” (Prop.2005/06:155)

Det låter självklart, men är det inte. För om vi tänker efter, vad är det eller vem är det som formar våra föreställningar, tankar och idéer? Under senare delen av 1800-talet var litteraturläsningen inte ämnat som upplevelseläsning eller någonting man gjorde på sin fritid. Litteraturundervisningen skulle ledas med fasthet, stadga och systematik. Detta kan vi idag se med perspektivet på manligt och kvinnligt. Kravet fanns på läroverken att bevisa att svensk litteratur inte var mindre manligt än de klassiska studierna. Att läsa fick inte vara för lätt och den ytliga nöjesläsningen fördömdes (Thavenius, 1999).

Hur är det med litteraturundervisningen i gymnasiet idag, upprätthåller den fortfarande uppdelningen av kvinnliga och manliga former? Varje litterär kanon har en benägenhet att vara oföränderlig. Enligt Thavenius syns det att de lägre klasserna, kvinnorna och det moderna samhället utesluts och aldrig blir kanoniska. Hur går det då med lärarens uppdrag?

Inläring av ny kunskap konkurrerar med gamla invanda föreställningar om vårt samhälle. Om detta måste vi bli medvetna för att ha en möjlighet att få en förändring till stånd där alla har lika rättigheter. När någonting medvetandegörs så leder det oftast till att det sker en förändring i människans sätt att förhålla sig till andra. Om alla tar ansvar för sin del i systemet kan vi närma oss jämställdhet.

Det råder, trots regeringsbeslut, en skillnad mellan könen i alla delar i vårt samhälle. Synen på vad som är värdefull kunskap och vilka egenskaper som premieras ingår i samhällets genussystem. Jämställdhet i skolan måste handla om kunskap och kan inte inskränkas till att handla om attityder.

1.1 Syfte

Det ingår i lärarens uppdrag att följa de antagna jämställdhetsmålen i skolan. Individer i skolan, på arbetsplatser och ute i samhället stoppas av ett stereotypt könstänkande. Att den vetenskapliga kunskapen om kön och jämställdhet inte är den samma som vardagskunskapen i ämnet är inte svårt att förstå.

Mitt huvudsyfte är att försöka leda i bevis att det kan vara svårt att nå upp till de uppsatta utbildningspolitiska målen om jämställdhet i litteraturundervisningen.

Frågeställningarna kan preciseras på följande sätt:

Är målen förenliga med den samhällsstruktur vi befinner oss i och hur ser den strukturen ut?
Vad är det som påverkar oss att hålla på könstraditioner?

1.2 Disposition

Uppsatsen inleds med en litteraturgenomgång där aktuell forskning synliggörs. Jag kommer att beskriva begrepp som genus, makt och den immanenta pedagogiken. Jag kommer även att gå igenom aktuell forskning kring litteraturundervisningens traditioner i skolan. I teoridelen ges med hjälp av Yvonne Hirdmans utvecklade genussystem (1988) en förklaring till hur vårt samhälles maktstruktur ser ut. Hennes teori kommer att ligga som ett fundament i min studie. I metodavsnittet presenterar jag den hermeneutiska metoden som jag använder mig av. Materialet består av en historisk bakgrund, en ideologikritisk syn på Strindbergs *Hemsöborna* och de utbildningspolitiska målen för gymnasiet. Det centrala för uppsatsen är skolan vilket har lett mig till att lägga ett pedagogiskt perspektiv på materialet. Jag kommer i min analys att använda mig av Ödmans pedagogiska perspektiv, den immanenta pedagogiken som handlar om det dolda lärandet. Relationerna mellan min egen förförståelse, Hirdmans genussystem, den hermeneutiska metoden och den immanenta pedagogiken styr de tolkningar jag gör. Jag tar fram några slutsatser utifrån min analys och avslutningsvis för jag en diskussion om lärarens uppdrag och om morgondagens genussystem.

2. Bakgrund

2.1 Den som ser – förstår

Genusforskningen intresserar sig för hur genus, feminitet och maskulinitet utformas genom påverkan av det dagliga livet. I vår svenska kultur har vi jämställdhetsnormer som vi vill uppnå men samtidigt återskapas de traditionella och könsstereotypa normerna. Flickor och pojkar har samma rättigheter när det gäller att till exempel bejaka sin sexualitet men flickor som är för aktiva anses, generellt, stötande frigjorda.

2.1.1 Genus och makt

Feminism är forskning, politik och ideologi. I den feministiska forskningen hittar vi kunskap som pekar på en maktobalans mellan könen. Det gemensamma temat i den feministiska ideologin kan definieras som lika villkor för kvinnor och män. Innan jag går vidare vill jag beskriva begreppen genus och makt.

Genus handlar om sociala och kulturella konstruktioner av könet; en tolkningsram som formar våra förväntningar gentemot en individ av ett visst kön. Genus fungerar strukturerande på alla nivåer i samhället. Ingen individ skapar sin egen värld, utan beroende på hur man tolkar omvärlden formar man sin egen verklighet. Individen socialiseras in i en redan befintlig värld och uppfattar den som riktig. Tomas Wetterberg beskriver i sin slutrapport, Hirdmans snarlika matematiska formel som man kan arbeta efter, där stora A är den norm vi lever efter, där "A" är symbolen för den manliga normens företrädare, där lilla a kan vara det som kan tänkas likna normen och där B är dess motsats. B är det vi kallar kvinna. Modellen kan vara skapad av kvinnor och är något som A har svårt att ta till sig. (Wetterberg s.41).

Westberg-Wohlgemuth (1996) beskriver att den kunskapssyn som blir gällande i samhället bestäms i könsneutrala processer och institutioner som har tolkningsföreträdare och det är vanligtvis män. Könsmakten bevaras genom att kvinnor uppfattar den strukturella underordningen som en del av sin identitet och att männen uppfattar överordningen som en del av sin. Samhället har varit ett manssamhälle och den politiska arenan är något männen alltid har haft förfogande över. De har med utgångspunkt av sina intressen bestämt vilka frågor som är politiskt intressanta. Rönnbloms (1997) modell över tre maktnivåer kan jämföras med rådande samhällsstruktur (se här nedan) och de gällande styrdokumenterna i skolan, vilka jag kommer att redovisa för i analysdelen.

1. *Den öppna makten* är könsneutral. Både kvinnor och män har rättighet att vara delaktig i politiken. Det handlar om att ha rättigheten och att vara närvarande. Demokratin är uppnådd.

Ofta kan man höra att eftersom det är kvinnorna som står för uppfostran av barnen så är det de som har makten över hur samhället formas. Utgångspunkten i detta resonemang blir då att närvaro = makt. Hedin ger ett konkret exempel på att det troligtvis inte stämmer när hon ber oss tänka på den svarta slavkvinnan som tog hand om de vitas barn (2004).

2. *Makt över dagordningen* innebär att även kvinnors frågor anses vara viktiga och inte hamnar sist under "övriga frågor". Här handlar det inte bara om jämn fördelning mellan kvinnor och män i politiken utan här måste man också se till att kvinnorna får möjligheter att påverka och genomföra förändringar. I skolan har det visat sig att det är pojkarnas intresse som styr innehållet (Molloy, 1998). och det som förmedlas är till fördel för pojkarnas identitet (Käller,1990).

3. Vad som anses vara allmänintresse, kunskap, sanning och normalt beteende är inte givet. Det avgörs genom de maktordningar som präglar samhället. Det är viktigt att få rätten till *tolkningsföreträdet*, att få lov att tolka det som är normalt, det handlar om att få ett maktövertag. Här fokuserar man på det som inte syns, regler och normer som är dolda. Det som utgör normen behöver aldrig förklaras eller försvaras.

Olika orsaksförklaringar till samhällets könsstruktur går att hänvisa till biologi/naturen eller religionen, till könsroller eller till maktstrukturer. För samhällsindividen i allmänhet är det de två första förklaringsmodellerna som gäller, medan man inom vetenskap och forskning vill mena att maktstrukturen har ett samband (Hedin, 2004). Hirdman skriver i sin bok *Genus – om det stabila föränderliga former*:

Det är ingen liten sak att fundera över detta, att världen är sedd och formad genom "oss", språket utvecklat av "oss", det existentiella dramat "vårt", "människan är alltings mått" och Guds avbild. Det är i detta magnifika VI som den manliga normen frodas, det som t.ex. kommer till uttryck i dagliga funderingar över vilken nytta eller glädje VI har av kvinnor – i samhälle, politik, företag osv. Vad som opererar här i världen är en logik som är avläsbar i de flesta strukturer – den vilar på denna självklarhet av det mänskliga som förhåller sig till det kvinnliga. Den skapar och upprätthåller makt, i betydelsen rörelsefrihet, utrymme, resurstilldelning. A tar plats på B:s bekostnad bara genom att vara sorten A. (s.63)

När jag använder mig av begreppet makt är det utifrån Hirdmans formel och Rönnbloms maktmodell jag förhåller mig.

2.1.2 Den immanenta pedagogiken

Rätt så omgående i mina studier blev jag medveten om att pedagogiken har en stor betydelse för vad vi ger uttryck för när det gäller genus. Ödmans immanenta pedagogik beskriver hur en

osynlig pedagogik genomsyrar våra liv (1995). Den immanenta pedagogiken hör nära samman med vår omedvetna världsbild och våra ideologier, det vill säga hur vi tycker världen borde se ut.

Genusforskningen handlar mycket om att kvinnor och män socialiseras in roller, medvetet och omedvetet. Ödman beskriver i sin bok *Kontrasternas spel* (1995) hur det medeltida hushållet är "mentalitetsformeringens viktigaste arena". (s.10) Han menar att hushållet fungerade som en plats där medlemmarna fick lära sig att tänka sin verklighet på ett visst sätt utifrån den roll de blev tilldelade i hushållet. Det handlar om en pedagogik som långsamt men säkert påverkar självupplevelsen. Ödman skiljer mellan den explicita pedagogiken, som är organiserad i utbildningssituationer och den immanenta pedagogiken, som alltid existerar. Om flickor alltid får höra att det förväntas av dem att de ska vara tysta och duktiga blir de det och om pojkar alltid får höra att "det är typiskt för pojkar att göra så" så kommer de alltid göra så och allt annat är avvikande. Det är svårt att värja sig mot det som inte är synligt. Den immanenta pedagogiken bör uppfattas som en informell pedagogik menar Ödman och den verkar oftast på ett omedvetet sätt och "dess effektivitet förklaras av att den är införlivad med människans vardagsliv" (s.16) Individer som utsätts för påverkan är oftast inte medvetna om det vilket gör att den immanenta pedagogiken kan få stor genomslagskraft. Det går att överföra den immanenta pedagogiken på hur individen förhåller sig till kvinnligt och manligt kön. Den immanenta pedagogiken blir ett naturligt uttryck, ett sätt att vara hos motparten eller ett faktum i omvärlden (Westberg-Wohlgemuth, 1996).

Westberg-Wohlgemuth resonerar kring den immanenta pedagogikens innebörd om hur barn förstår och lär sig om sin egen begåvning i relation till olika ämnen och utbildningssituationer. Hon säger att "könsdimensionen i socialisationsprocessen" har stor betydelse. Molloy visar på ett exempel kring detta resonemang hur litteraturundervisningen av tradition utgår från en manlig kunskaps- och erfarenhetsvärld. Hon berättar att högstadielärover av båda könen har i skolan läst ungdomsklassikern *Flugornas herre* eller *På västfront intet nytt* där kvinnor bara finns med i periferin. Få lärare har valt att läsa *Anne på Grönkulla*, en annan klassiker där en flicka är huvudperson (2003). I ett planerat lärande förekommer en omedveten planerad lärandeprocess, den så kallade immanenta pedagogiken. Vad som inte läses säger också en del. Genom den immanenta pedagogiken och den explicita pedagogiken utvecklar kvinnor och män olika förhållningssätt och det i sin tur leder till ett socialt skapande. Immanent pedagogik förmedlar bland annat en kulturs värde och inställningar till andra människor från en generation till en annan utan att den ifrågasätts och till följd där av blir det individens egna värderingar. Den skapar en felaktig uppfattning hos

individerna att värderingarna är hennes egna. Det är just denna felaktiga uppfattning som medverkar till den förrädiska och högt utvecklade läggning hos immanent pedagogik och som gör den svår att upptäcka.

2.1.3 Litteraturundervisningens traditioner

Jag vill nu presentera en studie över litteraturundervisningens traditioner och här har jag valt att se på traditionerna från dess att litteraturundervisningen började komma in i den svenska skolan. Det valet har jag gjort för att få en helhetsbild på litteraturundervisningen. Varför valde man att börja läsa litteratur i skolan och vilka strömningar har gällt genom litteraturundervisningen?

Det fanns under större delen av 1800-talet en klass- och könsmässig uppdelning i olika institutionaliserade skolformer. Man trodde på en olikhetsideologi som sedermera ersattes med en likhetsideologi. Vid mitten av 1800-talet började den svenska diktningen ta över en del av religionens uppgifter omkring folkuppfostran. Vid 1900-talets början tog läsningen av svensk litteratur en betydande plats. Modersmålet hade konkurrerat ut de klassiska språken i skolan. En man vid namn Valfrid Vasenius uttalade år 1912 sin åsikt om att litteraturläsningen i grunden var lika med religionsundervisning. Med hans ord var läsningen av litteratur ”medel, genom vilket vi kunna uppfostra de unga till hela människor och till självständiga, handlingskraftiga, ädla medborgarinnor och medborgare i kärlekens rike.”

(Thavenius, 1991 s.12) Litteraturundervisningen började ta form i skolan när de nya föreställningarna om en nationell samhörighet blev central i landet. Vi skulle ha ett gemensamt språk och en gemensam historia. Den gustavianska och romantiska tidsålderns litteratur lyfts fram som de mest lysande epokerna. Det blev också av stor vikt att bevara detta arv för svensk litteraturundervisning (Ullström, 2002). Litteraturen fick status tillräckligt för att bidra till ett varaktigt kulturellt värde och inte bara något som var till nöje och nytta för vissa grupper. Det var dock inte tal om att det handlade om samma bildning och värden som de olika klasserna i samhället fick ta del av. Thavenius skriver att den svenska litteraturen kom att företräda värden som de lärda var tvungna att ta till sig, men för allmänheten skulle litteraturen fostra. ”Litteraturundervisningen blir en del av samhällets klassbildning och folkuppfostran” (1991, s.13).

Litteraturundervisningen har haft en självklar ställning i skolan från 1860-talet –1900-talet.

Det nationella perspektivet är genomgående centralt i gymnasiets litteraturundervisning fram till 1960-talets skolreform (Ullström, 2002). Därmed kan man fastställa att skolan har haft ett inflytande på litteraturen, läsningen och läsarna. Litteraturläsningen gick ut på att eleverna

skulle lära känna ”de yppersta författarna och det stora förflutna” (Thavenius, 1999). Författarna och deras verk stod för dygdeetiken – det sköna, det goda och det sanna – Att tolka någonting av verken var onödigt, läraren litade på konstverkets egen kraft. Det bildades en stomme av författare som utgjorde en kanon på 1800-talet. Här hittar vi bland annat Tegnér, Geijer, Runeberg och Rydberg, några andra nordiska namn som Holberg, Björnson och Ibsen samt några europeiska klassiker som Homeros, Sofokles, Shakespeare och Goethe finns också med (Thavenius, 1999). Man valde författare utifrån vad man ville förmedla, kulturarv och kulturhistoria eller personlighetsfostran. Det var de betydelsefulla och mäktiga klasserna i samhället som var normgivande på vad som skulle anses som viktig litteratur. Kvinnliga författare, tendensdiktning, samhällsengagerande litteratur och arbetarlitteratur fanns inte med i kanonen. Man kan tala om en nationell idealism där nationen lät författarna skildra och tolka den ideala verkligheten åt folket.

På 1910-talet förändras förhållningssättet och en kulturhistorisk empirism tar form. Den saknar ett innehåll av tydlig estetik, litteraturen ses inte längre som ett nationellt fenomen och texter och författare sattes in i ett kultur- och samhällspolitiskt sammanhang. 30- och 40-talens erfarenheter gjorde att nya villkor i litteraturundervisningen ställdes. Allt var inte längre lika självklart. Humanismen som hade varit rådande ute i Europa och betydde mycket för den högre skolan, tappade mark. Moderniseringen av samhället och av produktionen ställde helt andra krav på samhällsmedborgaren. Samhället där överheten styrde vad som skulle läras ut i skolan såsom kärlek och dygd till landet var förbi. Nu handlade det om demokrati och jämlikhet och individen som stod i centrum. Mellan 1955-1965 dominerar den författarinriktade individualismen som innebär begrepp som symbolisk, psykologisk och biografisk individualism. Det var ointressant med historiska och kontextuella sätt att ta till sig litteraturen (Thavenius, 1999).

3. Teori och metod

Det här avsnittet kommer först att presentera studiens teoretiska ramar, där genussystemet är den grundläggande utgångspunkten. I min analys kommer jag att knyta an till detta.

Under stycket ”Metod” redogör jag för den hermeneutiska metod som är utgångsläget för den teoretiska undersökning jag gör.

3.1 Genussystemet

Yvonne Hirdman är professor i historia vid Stockholms universitet och har bland annat fått uppmärksamhet för sina maktstudier av svensk demokrati. Hon introducerade begreppen genus och genussystem som fick betydelse för forskningen om kvinnligt och manligt och maktförhållandet de emellan.

När vi använder oss av ord som ”kvinnligt” och ”manligt” har vi väldigt klart för oss vad det är vi syftar till. Orden bottnar i vår världsuppfattning om dualismen och spänningen mellan dem, dikotomin. Teorin om genussystemet förklarar varför ett samhälle är ojämnt och varför ojämnheten består trots att man vidtar olika åtgärder. Det handlar om de strukturella skillnaderna i samhället – om män och kvinnor som grupper - inte om skillnader mellan enskilda individer. Enligt genussystemets teori karaktäriseras samhället av följande principer:

1. *Isärhållande* (dikotomin)

Manligt och kvinnligt ses som två helt skilda saker. Kvinnor förknippas i hög grad med vissa arbetsuppgifter på arbetsmarknaden, till exempel omvårdnad och grundskoleundervisning. Grunden för isärhållandet är de dubbla motsatsparen, dikotomier. Exempel aktiv-passiv, offentlig-privat och kropp -själ.

2. *Hierarki* (rangordning)

Mannen ses som norm. I skolan upprätthåller vi denna norm när vi väljer att presentera skönlitteratur eller undervisar i historia till exempel. Böckerna är oftast skrivna av män och med män som huvudaktörer. Isärhållandet ger upphov till hierarkin. Isärhållandet mellan könen blir därmed enligt Hirdman den struktur som utgör grunden för genussystemet.

Kön kommer aldrig ensamt, utan det kommer alltid i sällskap med någon grad av makt. Ett tydligare begrepp är då könsmaktsordning, men innebörden är den samma som i genussystemet. Detta är en process av förväntningar och föreställningar som hela tiden återkommer. Mannen och kvinnan är motsatspar. Kvinnan är den som avviker från normen. Se på det som om att utanför oss är det kaos, men inuti oss skapar vi ordning och tolkar

världen till vad den är. Allt får en mening och en betydelse, jag och du, han och hon, liv och död. Allt kan ställas mot varandra, allt kan få genus(2001).

Könsmaktordning/genussystem syftar på maktrelationen mellan könen. Denna könsmaktordning är enligt Hirdman fundamentet i hela systemet och på den vilar de sociala, ekonomiska och politiska systemen, de är så att säga andra etappen i bygget. I vårt samhälle pratar vi om offentliga och privata sfärer. Många gånger har det konstaterats att familjen inte ingår i det politiska systemet och att det är där kvinnan hör hemma, hos familjen och den privata opolitiska sfären. Feministisk teori kritiserar de traditionella och även de moderna politiska teorierna och menar att när man betraktar "det privata" som opolitiskt osynliggör man maktstrukturerna. Könsmaktordningens/genussystemets principer är grundläggande och stabila och präglar vårt sätt att tolka och agera i tillvaron. Att könsmonster känns som normala beror på att de så ofta passar in med omgivningens förväntningar. Det som anses vara normalt är bevis för att det är biologiskt rätt. För att uppnå målet om ett jämställt samhälle måste den rådande könsmaktsordningen brytas.

3.2 Metod

Materialet jag använder mig av och kommer att tolka utifrån den hermeneutiska metoden består av historiska texter angående samhällspolitiken från 1930-talet, då ett nytt system började ta form med en jämlikhetsförklaring till arbetarna, byggandet av välfärdssamhället och arbetsfördelningen mellan könen. I materialet finns också jämställdhetsmålen för gymnasiet och kursmålen för svenska. Genom att studera det första kapitlet i *Hemsöborna* vill jag med hjälp av ideologikritik och genusteori söka svar på min fråga om vad det är som eventuellt kan påverka oss att hålla på könstraditioner i litteraturundervisningen.

En händelse kan enligt mig ses på flera olika sätt. Hos objektivismen är verkligheten entydig. Motsatsen till objektivism är subjektivism där verkligheten är beroende av iakttagaren och därmed mångtydig och relativ. Det subjektiva strävar mot det objektiva. Det är uppenbart att subjektivismen i denna studie bättre stämmer överens med en postmodern verklighet. Vi har det bra idag till skillnad från vad vi hade igår, men i morgon får vi det bättre jämfört med hur vi har det idag.

3.2.1 Den hermeneutiska metoden

Hermeneutik är läran om hur vi förstår verkligheten. Vi kan öka vår förståelse genom att tolka innebörden av olika företeelser, till exempel texter, mänskliga handlingar och händelseförlopp. Det hermeneutiska arbetssättet bygger på detta. Utgångspunkten är tolkningsprocessen. En del processer sorterar ut mönster i en detaljrik information, medan andra processer passar in information som tas emot i förväntade mönster.

Ödman har tagit fram fyra arbetsprinciper:

1. *Vårt förhållningssätt.* Uttolkaren är beredd att låta den studerade verkligheten betyda något annat än vad hon från början trodde om den. Man bör söka efter motsägande information.
2. *Genomförandet av våra tolkningsakter.* Att tolka betyder att vi observerar hur företeelsen/händelsen har uppstått, vilken innebörd händelsen har för mig och andra. Man kan se det som att den som tolkar är åskådare och tolkar det som en gång någon annan har tolkat och beskådat.
3. *Vårt tillvägagångssätt vid val av tolkning.* Uttolkaren jämför sina tolkningar med existerande teorier.
4. *Hur vi förmedlar vår förståelse till andra.* Det är viktigt att språket är klart och enkelt för att underlätta för läsarens förståelse. Framställningen måste innehålla referenser till mottagarens självförståelse och självreflektion (Ödman,1979). Detta är i forskningen ett klassiskt problem. Ett exempel är när Isaac Newton skulle framlägga sin teori om gravitationslagen. Han funderade länge på hur han skulle förklara detta så att människorna skulle komma att förstå vad han hade upptäckt.

4. Material och analys

Mening och innebörd finns alltid i ett sammanhang som sträcker sig från det förflutna och in i framtiden. Vi förstår det som händer nu genom att vi har förståelse för det som en gång har hänt och också kommer att hända. Det är så en del av förståelseakten ser ut (Ödman, 1979). Jag kommer att använda mig av den svenska samhällshistorien från 1927 till nutid, som en del av mitt tillvägagångssätt i det kommande analysarbetet om att försöka leda i bevis att det kan vara svårt att nå upp till utbildningspolitiska målen i jämställdhet.

Som underlag för att kunna svara på frågorna hur vår samhällsstruktur ser ut och vad det är som påverkar oss att hålla på könstraditionerna använder jag mig av historiska texter och berättelser som behandlar den svenska skolan, litteraturundervisningens traditioner, kvinnors bildning och utbildning i Sverige, en svensk mentalitets och pedagogikhistoria, socialdemokratins historia och socialdemokratins kvinnoförbunds historia, Gunnar och Alva Myrdals bok *Kris i befolkningsfrågan* och den svenska historieskrivningen. Detta redovisar jag i fyra delar under rubriken "Folket bygger landet".

Jag har även valt att studera det första kapitlet i August Strindbergs *Hemsöborna* med en ideologikritik. Där låter jag kvinnorna och männen vara tolkningsobjekt. Jag tittar på hur männen respektive kvinnorna beskrivs, vad de gör och vilka miljöer de återfinns i. Detta för att få en bild av hur litteraturen återspeglar och förmedlar författarens medvetna och omedvetna tankar och livsideal och för att se vad läsaren kan få med sig av könstraditioner.

Hermeneutik är en kvalitativ forskningsansats där tolkning av texter är central. Jag har svarat på frågorna: Vad är det som visar sig och vad är innebörden i det? Tolkningsakten har ett inre sammanhang, olika delar hör ihop, är beroende av varandra och bekräftar den helhet den är med om att bygga upp. Jag har också använt mig av propositionen som ligger till grund för skollagen och läroplanen för de frivilliga skolformerna och styrdokumentet för svenska i gymnasiet, för att kunna redogöra för vilka jämställdhetsmålen är och vad de säger och för att se om målen är förenliga med den samhällsstruktur som råder.

4.1 Folket bygger landet

1930- talet kännetecknas av ekonomisk nergång efter börskraschen 1929 och Kreugerkraschen 1932. Ändå räknas detta årtionde som den tid då grunden lades för svenska folkhemmet och som blev modernitetens genombrott i Sverige. Industrialiseringen ökade och inom konst och litteratur experimenterades det med nya formvärldar och nytt tänkande som till exempelvis Freuds teorier om sexualitet. I folkhemmet var det angeläget att göra

samhällsindividerna beredda på vad som skulle komma att krävas av dem. Folkskolan och senare enhetsskolan var ett grepp för politikerna att nå sina mål.

4.1.1 Socialdemokratin i nya kläder

Socialdemokratin ombildade sig till ett reformparti och lämnade nästan alla marxistiska och internationella drag och började arbeta ute bland folket i landet. De stora principdebatterna som hade varit var nu borta och istället ägnade man sig åt vardagsarbete. Socialpolitikens mål hade blivit att förebygga och uppbygga. 1927 genomfördes en skolreform vars syfte var att demokratisera skolan (Andersson, 1982). Skolreformen innebar bland annat att flickskolan fick leva kvar. Traditionen var ett motiv till att bevara den. Könsideologin var en annan. Skolan skulle ta hänsyn till flickornas, som man menade, svagare fysik. Det gjorde man bäst genom att hålla isär flickor och pojkar. Kursinnehållet motiverades också med att hänvisa till flickornas framtida uppgifter i familj och samhälle. Flickskolans mål var dubbla – utbildning för hemmet och utbildning för arbetslivet (Schånberg, 2004).

Demokratiseringen av skolan innebar inte att flickor och pojkar fick vara i samma ”rum” på lika villkor. Det skapades två lösningar på kvinnofrågan. Den ena var utvidgningen. Rättigheterna kvinnorna fick blev ett tillägg till det som räknades som den ”riktiga” gången, flickskolorna är ett exempel. Det blev speciella kvinnoklausuler i avtalen kring den expanderande industrin. ”Kvinnolöner” skrevs in och det blev tydliga uppdelningar av vad som var kvinnligt och manligt arbete. Den andra lösningen var särskildheten. Det skapades ett ”eget rum” åt henne att sitta i, att inreda och så vidare. Hushållsskolorna dök upp. Professionaliseringen av kvinnoyrkena innebar, menar Hirdman, att man lånade hela modellen från manliga yrken. Översättningen blev att det egna rummet inreddes med manliga förebilder. 1927 skickade Per Albin Hansson en liten julkänning till de socialdemokratiska kvinnorna i Morgonbris julnummer:

Vi ha hunnit så långt att vi kunna börja reda det stora folkhemmet. Det är fråga om att där skapa trevnad och trivsel, göra det gott och varmt, ljus och glatt och fritt. För en kvinna borde det icke finnas en mer lockande uppgift. Kanske behövdes det blott att hon får ögonen på den, att hon får väckelse, för att hon skall komma med hela sin iver och hänförelse.

Den blivande landsfadern pekar med hela handen vad som krävs av kvinnan för att få folkhemmet på fötter, det enda som behövs är att någon visar på vad som ska göras. En månad senare pratar han om det solidariska samhället där varje individ har sin plats, där alla ska ses som en familjemedlem (Hirdman, 2001).

4.1.2 Kreuger – ett fall för Folkhemmet

År 1931 blev en allmän ekonomisk depression i Sverige och övriga Europa. Krisen hade sin början i Amerika 1929. Oron ökade inom valutapolitiken i Europa och blev snart märkbar i Sverige som hade underskott i den svenska byteshandeln. Den sociala och politiska konsekvensen blev den mest allvarliga och destruktiva kris som drabbade den industriella kapitalismen. Graningekoncernen i Ångermanland sänkte lönerna för arbetarna vid sågverken. En rad svåra arbetskonflikter utbröt. I Ådalen 1931 inkallades militär, som öppnade eld mot demonstranterna och dödade fem personer. Kreugerkraschen 1932 blev toppen på den svenska politiska och ekonomiska krisen. Nedgången på New York-börsen ledde till att Ivar Kreuger inte kunde fortsätta att skaffa kapital från USA. De utländska bankerna återkallade lån till Kreuger och hans koncern blev istället beroende av de svenska bankerna som hjälpte honom med stora lån. I mars 1932 tog Ivar Kreuger sitt liv och flera av hans företag i koncernen gick i konkurs. Staten och den privata industrin drabbades hårt. Detta var tre händelser som kan ses som en orsak till att socialdemokraterna vann valet 1932 (Andersson,1982).

Nu började byggandet av folkhemmet, ett samhälle utan stora klasskillnader, där de starka skulle ta hand om de svaga. Folkhemmet betalades genom en växande finanspolitik som skulle öka efterfrågan och sysselsättningen och enligt regeringsplanen skulle också jämlikhet råda. Begreppet folkhemmet hade och har än idag en positiv mening och kan ses som en metafor för det socialdemokratiska välfärdsbygget. Hirdman beskriver folkhemsbygget som en förändring av en socialdemokratisk fabrik till ett hus. Innan var tyngdpunkten på partsförhållandet arbete - kapital och nu hade paret blivit arbete – hem (1989).

4.1.3 Kris med befolkningen i landet

Alva och Gunnar Myrdal skrev en bok som heter *Kris i befolkningsfrågan* och som fick stor genomslagskraft. Socialdemokraterna befarade att Sverige skulle avfolkas, det föddes helt enkelt för lite barn. Man var tvungen att göra något drastiskt för att öka födelsetalet. Med hjälp av paret Myrdals bok blev detta till en vetenskaplig sanning. Skräckpropagandan som fördes kring den låga födelsefrekvensen i landet menar Hirdman var ett taktiskt drag av Gunnar Myrdal. Han ville forma en verklighetsuppfattning som var oemotståndlig för alla oavsett politisk tillhörighet, han var rädd för att tillväxten i landet skulle skadas om barnafödslarna inte ökade (1998). Befolkningsproblemet hade uppstått genom den strukturförändring som skett i och med industrialismen menade paret Myrdal. Detta hade lett

till en förändring av familjestrukturen och motiven till att skaffa barn. Paret ville införa en reform för att rekonstruera den ekonomiska basen för familjesituationen men folket skulle även fostras till bland annat de egenskaper som var önskvärda, de drömmar som var lämpliga att ha och vilken kärlek som accepterades. De såg som sin viktigaste uppgift att modernisera människors tänkande i takt med de industriella framstegen (Myrdal, 1934). Paret Myrdal representerade på ett tydligt sätt den rationellt/vetenskapliga normsamlingen i moderniseringsprojektet, till skillnad från den tidigare moraliskt/religiösa normsamlingen (Ödman, 1995).

4.1.4 På väg mot utbildningssamhället

1940 var början till en radikal förändring av det svenska utbildningssystemet. Den första skolutredningen fick i uppgift att arbeta med 24 angivna problem. Det tillkom även frågor om skolans mål och värdegrund som var av övergripande natur som det andra världskriget aktualiserade. Orsakerna till att reformarbetet kom igång nu var att det hade diskuterats betydelsen av de ekonomiska, befolkningsmässiga och politiska faktorerna, efterkrigstiden som reformperiod och demokratiseringssträvandena. En del forskare menar att det var socialdemokraterna som bidrog till att skapa villkor som var gynnsamma för reformering av struktur, innehåll och mål för det nationella skolsystemet (Ödman, 1995). Den socialdemokratiska regeringen tillsatte en parlamentarisk utredning –1946 års skolkommission. Man föreslog en sammanslagning av de olika skolorna till en gemensam skola, den skulle kallas *enhetsskolan*. Förslaget innebar bland annat att skolplikten skulle förlängas till nio år och ett successivt genomförande i kommunernas takt. Motivet till reformen var framförallt att höja den allmänna bildningsnivån och att demokratisera skolväsendet. Man ville genom den nya skolan ge alla barn en likvärdig skola och utbildning. Målsättningen var att skapa respekt för de demokratiska värdena och att ge den nya generationen en förmåga att stå emot antidemokratisk propaganda. Man var i hög grad påverkad av erfarenheterna från andra världskriget (Richardson, 2004).

Under 1960-talet hade Sverige en ideologisk utveckling med en stark vänsterrörelse. Kraven kom på ett sammanhållet högstadium och den nye skolministern Olof Palme såg att skolan kunde användas som ett instrument för att bland annat avskaffa klassamhället. Införandet av grundskolan i landet krävde stora organisatoriska förändringar framförallt med massor av nya skolor och skolskjutsar på landsbygden och till de nya högstadieskolorna. Den kommunala flickskolan avvecklades 1962 efter ett beslut av regeringen. Industrin gick för högvarv på 1960-talet, samhället behövde disponera över kvinnornas arbetskraft och

könsideologin hade förändrats. Inom psykologin och pedagogiken hade man kommit underfund med att mellan könen fanns det inte några psykiska skillnader, utan att dessa skillnader var individuella. Anledningen till att upprätthålla speciell flickundervisning föll bort av detta skäl. Diskussionen om flickskolans existens hade pågått under 35 år, mellan 1927-1962. Utbildningspolitiken var en del av den ekonomiska politiken. Man ville ha en utbildningsplanering som gav en ekonomisk tillväxt (Schånberg, 2004).

De läroplaner som tagits fram sedan 1962 har alla på olika sätt intresserat sig för flickors och pojkars villkor. I Lgy 70 står det skrivet att skolan bör ”orientera om könsrollsfrågan, stimulera eleverna till att debattera och ifrågasätta rådande förhållanden”. I Lgr 80 går det att läsa om att det demokratiska samhället ska formas av fria och självständiga människor och att skolan ska verka för jämställdhet mellan könen. Nuvarande läroplaner förtydligar skolans ansvar att ge eleverna oavsett kön samma möjligheter.

4.2 En folklivsskildring

August Strindberg tillhör en av de mest lästa författarna på gymnasieskolorna.

På baksidan av Sten-Olof Ullströms bok om dennes förvandling på gymnasiet går det att läsa: “[...] Sveriges kanske mest betydande bildningsinstitution i över hundra år.” (2002) Därför har jag valt att titta på hur Strindberg beskriver kvinnor och män i *Hemsöborna*.

I det första kapitlet förekommer det rikligt med beskrivande ord som talar om hur människorna är och vad som förväntas av dem. Jag har valt att titta på de sju personerna som introduceras för läsaren i första kapitlet. Jag koncentrerar mig på hur personerna beskrivs, vad de gör och i vilka miljöer de återfinns i. Detta gör jag för att se om språket är jämställt med antagandet att det ska ge likvärdiga villkor och förutsättningar till att stärka den personliga och kulturella identiteten.

4.2.1 *Hemsöborna* av August Strindberg, första kapitlet

Hur beskrivs personerna för läsaren?

”Han kom som ett yrväder en aprilafton och hade ett höganäskrus i en svångrem om halsen.” Nästa mening börjar med flicknamnen Clara och Lotten. Clara och Lotten finns med under hela kapitlet men de beskrivs inte förrän mot slutet och då med tre ord som gäller för de båda: ”två vitklädda kroppar” (s.23). Carlsson själv beskrivs med bland annat orden: yrväder, ”liten fyrkantig värmländing med blå ögon och näsa krokig som en syskonhake” (s.8), livlig, lekfull, nyfiken, tyst och så var han ”en nyare tids barn”. Änkan på Hemsö kallas *Gumman* Flod och

hon beskrivs också med orden ”gammalt gumansikte, som tycktes torkat av blåst” och hon har ”små vänliga ögon” (s.10).

Gumman Flod berättar för Carlsson om ”den välsignade gossen” som är ute på sjön med bössan. ”In kom nu klivande sonen i sjöstövlar och stortröja; och med den lycklige jägarens säkra stolthet slängde han jaktväskan och en knippe ejder på bordet vid dörren.” (s.15) Gusten har ”små vassa ögon”, ”ljusröda ögonhår”, ”listigt grin” och en frimodig min. Norman som är jaktkamrat till Gusten beskrivs som en ”liten bred vithårig, med vita gryende mustascher och blåa ögon” (s.20). Och slutligen får vi stifta bekantskap med Rundqvist som har ett ”lurvig huvud med pliriga ögon” och ”håriga armar”.

Vad gör dessa personer, i vilka miljöer finns dem?

Clara och Lotten återfinns för det mesta tillsammans med ”sköt-ekan”. De hämtar en tunna tjära hos handelsmannen, gråsalva till grisen på ”abeteket”, frimärke på posten, lånar tupp mot en halvpund småtärna till notbygget och så hämtar de Carlsson. Carlsson bjuder flickorna på kaffe innan de ger sig iväg, dessutom vill han styra båten fast han inte kan. Clara och Lotten får reda ut det som Carlsson ställer till med. När Carlsson frågar ut flickorna får han enligt texten ”riktiga skärkarlssvar” och kommentaren därefter blir att ”dem blev han inte klok på”(s.8). Flickorna dyker upp igen i slutet av kapitlet när det är dags att gå till sängs. Texten berättar då att när Clara och Lotten dykt ner i sängen så ”levde det i lakan och fnissades”(s.23).

Läsaren får veta att Gumman Flod ”torkade sin högra hand på förklädet” (s.10) sedan förhör hon sig om att flickorna gjort det de skulle göra. Nästa beskrivning i texten berättar för läsaren att: inne i stugan brinner elden och brännvinsflaskan står på en ren duk på det vita slagbordet. Runt Gumman Flod finns Gustavsbergskoppar med rosor och förgätmigej; en nybakad bulle och skörtorkade skorpor, en smörtallrik, sockerskål och gräddkanna som fullbordade uppdukningen. När Carlsson blir bjuden att stiga fram säger texten att han: ”satte sig på en bänksoffa, under det flickorna ordnade med hans kista” (s.13). Texten berättar vidare att det är Gumman som häktar av kaffepannan och krokas på igen och ger henne ett litet kok. Lite längre fram är det Gumman Flod som reser sig för att pyssla i spisen medan flickorna rände ut och in. Sonen Gusten och jaktkompisen Norman kommer hem. Texten förmedlar detta intåg:

Och nu hördes röster utanför och rasslet av klackjärn emot bergknallarna, och mellan balsaminerna i fönstret såg Carlsson ute i månskenet två manshamnar med bösspipor uppöver axlarna och packningar på ryggen.(s.15)

När Gusten väl är inne tar han "högsätesplatsen med armbågen på fönsterbrädet" och låter modern ge sig en kopp kaffe. Rundqvist hittar vi i sängen och han tigger en sup av Carlsson. När Clara och Lotten dyker upp för att gå och lägga sig säger han; God natt, små flickor! Dröm om mig, så är ni snälla. Flickorna protesterar. Rundqvist fortsätter "Ja, Herre Gud, man blir gammal och så får man inte sin vilja fram längre". Vidare säger han; "Lyckan kommer, lyckan går, lycklig den som flickan får. – Va ligger ni och fnissar för där borta!" (s.23) Innan alla somnar får Lotten, i texten, rabbla Fader Vår.

I kursplanen för svenska på gymnasiet är ett av målen att sträva mot:

Förstå språkets betydelse för identiteten och utveckla förmågan att förstå sig själv och andra i ett kulturellt och historiskt sammanhang.

Att förstå sig själv med utgång av språket sker inte på lika villkor. I språket finns en hierarki, (se s.12) den manliga normen märks. Hirdman uttrycker sig om "situationernas genusmakt" att tolkning av situationer kan göras generöst och brett, om både platser och tillbehör. Vi ser kökssysslorna och jaktbestyret, stövlarna och vitklädda kroppar, brännvinet och kaffekoppen, fnittrighet och ordkarghet, gudstro och sexanspel, med mera. Kvinnorna beskrivs knappt alls medan männen får klara och tydliga beskrivningar så att läsaren kan bilda sig en uppfattning om dem.

Männen tar en självklar plats i kapitlet, till exempel så *kliver* Gusten in i handlingen och Carlsson kommer som ett *yrväder*. Kvinnorna rör sig hela tiden i periferin och de gör saker som är vårdande, till exempel pysslar i köket, ta hand om gästen och plockar och ordnar med saker. Clara och Lotten får bära männens synd genom att vara vitklädda och läsa Fader Vår. Mot slutet av kapitlet får de till och med utstå kränkningar från den gamle mannen Rundqvist. Produktion av maskulinum, enligt Hirdman, är en stor del i den mänskliga kulturproduktionen. Hon menar att det handlar om att söka förstå sig själv. Självet inom kulturen utgår oftast från mannen och då blir tolkningen av världen utifrån detta jag. Hirdman beskriver vidare att vi ser en värld som ordnar och delar upp och med iver parar ihop, kontrasterar, genusdefinierar. Vi bevittnar förstärkningsprocesser där genus smittar av sig, "först på kläderna, sedan på sakerna, därefter på sysslorna och de platser där sysslorna görs – för att sedan återföras till kropparna."(2001, s.71) Hirdman ser det som kedjor av sammanhängande "Han:igheter och Hon:igheter"(s.72). Med hjälp av dessa tillbehör ger det oss en förståelse av genus som en teoretisk konstruktion.

Konsekvensen av Strindbergs personskildringar där männen får en riklig och positiv beskrivning och kvinnorna knappt någon alls, gör att flickor uppmanas att identifiera sig med det manliga. Våra stereotypa genuspar skapas i denna dialektik mellan de mångfaldiga situationer som koncentrerar lösningen med genus.

4.3 Skolans mål

Här redovisas utdrag ur de utbildningspolitiska målen, skollagen, läroplanen för de frivilliga skolformerna och målbeskrivningen för de olika kurserna i svenska. Jag tyder målen utifrån begreppet jämställdhet som här avser att skolan ska ge likvärdiga villkor och förutsättningar till lärande. Jag jämför målen med Rönnbloms maktmodell som finns beskriven i avsnitt 2.1 och Hirdmans genussystem i avsnitt 3.1.

4.3.1 Utbildningspolitiska mål

1995 kom en proposition från regeringen, *Jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet*. Innehållet handlar om jämställdhet inom skola och den högre utbildningen och ligger till grund för skollagen. Man pekar där på skolans unika chans att påverka eleverna och att hjälpa dem att utveckla sina förutsättningar och möjligheter oberoende av könstillhörighet. Man trycker på att läraren ska ta upp både kvinnliga och manliga aspekter och perspektiv på olika ämnesområde. Läraren ska också aktivt förändra traditionellt könsmonster i klassrummet.

I propositionen betonas det att jämställdhet i skolan skall ses som en pedagogisk fråga och ett tvärvetenskapligt kunskapsområde. Syftet med jämställdhetsmålet i skollagen är att det klart skall framgå att det är ett viktigt mål för skolan att främja jämställdhet mellan könen. Det förutsätts att lärarna har kunskaper om det rådande könsmonstret och att de har kunskap om könstillhörighetens betydelse för lärandet. I propositionen talar man också om att det handlar om att bryta traditioner, slentriantänkande och ifrågasätta den manliga normen(Prop.1994/95:164).

I skollagen sägs det: Alla barn och ungdomar skall, oberoende av kön, geografisk hemvist samt sociala och ekonomiska förhållande, ha lika tillgång till utbildning i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom. Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet. [...] Var och en som verkar inom skolan har ett särskilt ansvar att:

1. Främja jämställdhet mellan könen samt

2. Aktivt motverka alla former av kränkande särbehandling såsom mobbning och rasistiska beteenden. (Skollagen §2)

Tolkningen av begreppet jämställdhet i skollagen handlar om lika inflytande över vad som är normen. Vi kan flytta *tolkningsföreträdet* med hjälp av skollagen från den manliga normen till en jämlikare fördelning. Det är den mest radikala punkten i Rönnbloms modell.

4.3.2 Läroplanen för de frivilliga skolformerna

I Läroplan för de frivilliga skolformerna, Lpf 94 står det bland annat att eleverna ska få utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är manligt eller kvinnligt. Läraren skall se till att alla elever, oavsett kön och social och kulturell bakgrund, får ett verkligt inflytande på arbetsätt, arbetsformer och innehåll i undervisningen. Läraren skall dessutom uppmuntra de elever som har svårt att framföra sina synpunkter att ändå göra det och de skall planera undervisningen tillsammans med eleverna. Där går också att läsa att de som arbetar i skolan ska driva de grundläggande värdena som står i skollagen och i läroplanerna och ”klart ta avstånd från det som strider emot dem”.

Detta går inte att tolka på annat sätt än att *makten över dagordningen* ska ske jämlikt, alla ska ges möjlighet till att påverka. Det är punkt nummer två hos Rönnblom.

4.3.3 Ämnet Svenska

Ämnets syfte:

Utbildningen i ämnet svenska syftar till att hos eleverna stärka den personliga och kulturella identiteten, att utveckla tänkandet, kreativiteten och förmågan till analys och ställningstagande. Den syftar vidare till att bidra till framgång i studierna och förmågan att kommunicera med andra. [...] Mötet med språk, litteratur och bildmedier kan bidra till mognad och personlig utveckling. Utbildningen i ämnet svenska syftar till att ge eleverna möjligheter att ta del av och ta ställning till kulturarvet och få uppleva och diskutera texter som både väcker lust och utmanar åsikter.

Mål att sträva mot:

Förstå språkets betydelse för identiteten och utveckla förmågan att förstå sig själv och andra i ett kulturellt och historiskt sammanhang.

Genom olika texter och medier blir förtrogna med grundläggande demokratiska, humanistiska och etiska värden men också medveten om destruktiva krafter att reagera emot (Skolverket, 2000).

Här sägs ingenting om *hur* man ska gå tillväga inte heller *vad* det är man ska läsa och skriva. Det centrala i syftet och målen att sträva mot handlar om rättigheten att få ta del av dessa mål som elev och det i sin tur kräver en närvaro. Om vi ser tillbaka på Rönnbloms modell hamnar vi på punkt ett, *den öppna makten*. Den punkten är lättast att nå. Det råder demokrati, alla elever får en likvärdig utbildning med hjälp av de uppsatta målen.

Hirdmans genusystem existerar inte i de utbildningspolitiska målen om jämställdhet eller i läroplanerna. Däremot ställer målen krav på läraren. För att klara uppdraget på ett bra sätt behöver lärarna ta till sig den kunskap som modern genusforskning tillhandahåller. Skälet till att jämställdhet framhålls i läroplanerna är att utbildningen är en grundläggande faktor både när det gäller människors livskvalitet och vad det gäller vilka möjligheter de kommer att få på arbetsmarknaden.

5. Resultat

I föreliggande kapitel redovisar jag mina analyser kring tolkningarna i mitt material med utgångspunkt i Hirdmans genusteori. Jag kommer även att föra in den immanenta pedagogiken i mitt resonemang.

Nästan ingenting av det som avhandlas i ett klassrum kan undgå att göra märke i samhället utanför. Det fanns en tid då vi var i behov av något att samlas kring och vara stolta över, något som gjorde landet enhetligt. Litteraturen fick då två uppgifter: att bilda de lärda och fostra de övriga samhällsmedborgarna. Detta skedde på en hierarkisk nivå. Att män haft mer makt i samhället medförde att deras beskrivning av verkligheten var den dominerande. Skolan som också sågs som en klassbildning styrde helt vad som skulle läsas och vad som ansågs värt att läsas.

Den omvända tesen är att samhället styr skolan. Det som utbildningspolitiken har som mål att eleverna skall lära sig, påverkas av den kultur och samhällsklass de är uppfostrade i och av samhällets identitet. Den kultur och klass utbildningspolitiken har som bas konfronteras med andra kulturer, något som medverkar till att inläring av ny kunskap hela tiden konkurrerar med det dolda men samtidigt ändå med det ständigt närvarande inflytandet från samhället utanför. Strukturen styrs dock av gamla invanda, nästintill oföränderliga föreställningar om världen. När manssamhället bröt ihop med Kreugers självmord och skotten i Ådalen blev det nödvändigt att bygga upp landet med hjälp av så kallade ”mjuka frågor” så som familjen, skola och omsorg. Socialdemokraterna vann valet 1932 med löften om rättvisa och jämlikhet för alla, oavsett klasstillhörighet. Med hjälp av vetenskaplig expertis genom Alva och Gunnar Myrdal kunde socialdemokraterna framföra sina lösningar som de objektiva sanna och rätta. De reformer som genomfördes inom folkhemsprojektet uppfyllde i mångt och mycket sitt syfte. För många människor gav reformerna en förbättring av deras livskvalitet. Samtidigt, då dessa reformer växte fram i en patriarkal och heteronormativ struktur har följden också blivit att människor och grupper som brutit mot normerna, marginaliserats och betraktats som onormala. Det moderna samhällsuppbyggandet följer genussystemet med isärhållande och hierarki (se s.12), Per Albin Hansson använde språket till att socialisera in kvinna och man i sina roller, alla fick en plats i folkhemmet (se s.16). Många av de värderingar som folkhusbygget gjorde till sanning lever kvar i dagens samhälle i form av lagstiftning och informella normer som anses självklara. De utbildningspolitiska målen för jämställdhet och den svenska läroplanen är moderna och framåtsyftande. Genussystemets två principer, isärhållning och hierarki, är upphävda i skolans mål om jämställdhet. Dock går det att följa

Rönbloms maktmodell genom de olika styrdokument. Målen blir mer kraftlösa ju närmare läraren – eleven vi kommer. Skolan har inga problem med att uppnå demokrati så länge det handlar om att närvaro ger möjlighet att påverka. Ska skolan följa skollagen och arbeta för att flytta tolkningsföreträdet, krävs det en strukturförändring och en medvetenhet hos skolledning och den enskilde läraren. Ju mer vi ägnar oss åt att kritiskt reflektera över synlig pedagogik desto mindre verkar den immanenta pedagogiken.

Den immanenta pedagogiken befinner sig på två nivåer, en begreppslig och en konkret. Den begreppsliga nivån kan tolkas som en företeelse. Ödman definierar den på en abstrakt nivå, som en företeelse som påverkar individer att bli på ett visst sätt, folkhemmets uppbyggnad är en sådan företeelse. Den konkreta nivån uppkommer genom föränderliga budskap som är beroende av tidens kultur och formar folkmentaliteter och speciella tankefigurer. Från den liberala tanken om flit, lydnad och gudsfruktan till Socialdemokraternas reformarbete som kom att handla om jämlikhet och demokrati är ett exempel på detta.

Det kan också sägas att den immanenta pedagogiken är dubbel. Det går att betrakta den som traditionell eller radikal. Om vi väljer att läsa Strindbergs beskrivningar av kvinnorna och männen i *Hemsöborna* utan några som helst reflektioner vill jag påstå att läsaren påverkas av den traditionsbundna immanenta pedagogiken. Den traditionsbundna immanenta pedagogiken påverkar individen att uppleva fenomen i tillvaron så självklara att de uppfattas som egenskaper hos människan och omgivningen. Fenomen är i själva verket traditionsbundna och innebär att egenskaper är så fast rotade i traditionen att det är svårt att bli medveten om att det förmedlas från generation till generation (Ödman, 1995).

Att vi läser August Strindberg som en klassiker av rang, gör att vi kan komma att missa vad som indirekt förmedlas till de kvinnliga studenterna. Att man som lärare då också motarbetar vad som är uppdraget i skollagen, jämställdhetslagen och kursplanen för svenska i gymnasiet går samhällsmedborgaren förbi. Fenomenen uppträder på ett så naturligt sätt att det är svårt att rekonstruera på vilket sätt individen har lärt sig det hon kan och hur hon uppfattar tillvaron hon lever i. Det finns också immanent pedagogik som endast gäller en grupp i samhället. Strindbergs texter förmedlar främst den manliga normen eftersom han utelämnar kvinnan nästan helt, han riktar sitt budskap till den grupp han själv tillhör. Indirekt går det att utläsa hur han såg på kvinnorna. Frågan infinner sig då om man ska sluta läsa Strindberg på gymnasiet? Nej, genom kännedomen om hur genus och pedagogik fungerar så kan varje lärare i litteratur planera utifrån målen om vad som ska läsas, hur det ska läsas och varför det

ska läsas och då finns det inga problem att läsa Strindberg eller någon annan författare. Det krävs en medvetenhet hos läraren.

En ny pedagogik utformas när den försöker avvika från det rådande samhällssystemet, samtidigt utvecklas en radikal osynlig pedagogik (Ödman, 1995). Detta sker när samhället radikalt förändrar läroplanen. 1962 kom den första läroplanen som intresserade sig för flickor och pojkars lika villkor. Den nya läroplanen framkallar nya immanenta budskap, som är mer eller mindre synliga för dem som skriver den nya läroplanen och för lärarna som skall tillämpa den eller för eleverna som tar emot den. När vi får en förändring av läroplaner, får vi också en ny pedagogik. Samtidigt råder fortfarande den traditionella immanenta pedagogiken. Den traditionella och den radikala immanenta pedagogiken arbetar tillsammans ett tag och en ny immanent pedagogik i en helt annan form uppstår (Ödman, 1995). Detta dubbla förhållande uppstod när folkskolan blev enhetsskola som slutligen blev grundskola. Intentionerna var att alla skulle få en likvärdig skola och utbildning. Trots det var det den gamla folkskolans immanenta pedagogik som gällde, flickskolan försvann inte förrän år 1962. Nya processer dyker oftast upp då ett samhälle tycker att det behövs en förändring, från något gammalt till något nytt.

5.1 Slutsatser

- Vårt samhällssystem präglas av att det finns hierarkier. En av dessa är könshierarkin. Politiken/makten har styrt hur samhällsstrukturen ska se ut, där de utdelade rollerna i folkhemsbygget blev normbildande för rådande könsstruktur. De informella normerna styr människors handlande och praktiska skeenden, tillsammans organiserar de den ekonomiska makten.
- Normer, värderingar, rådande mönster i samhället, fostran i familjen, det vi har lärt av tidigare erfarenheter och det vi lär i den aktuella situationen formar oss i en ständigt pågående socialisationsprocess. Den processen består av två delar, den medvetna och den immanenta pedagogiken. Med förändringar i tid och rum överför samhället och människor föreställningar om vilka normer och strukturer som gäller.
- Pedagogiken har stor betydelse, eftersom den innebär socialisering. Pedagogiken hjälper rådande kultur att nyanseras men den kan också skapa ny kultur. Enhetsskolan använde sig av en pedagogik som skulle fostra till demokrati. Utbildningen skulle se till att alla medborgare bidrog till en produktiv insats. Skolan betraktas som ett instrument för politiska förändringar. Läroplanerna bygger på kunskap som individ

och samhälle har nytta av. Dagens läroplan är även anpassad till modernitetens krav, så som att skolan fungerar i jämlikhetskapande syften.

- När man utgår från ett könsneutralt resonemang, det vill säga att man tror sig vara jämställd och arbetar utifrån ett jämställt perspektiv, och ska ta del av genussystemets könskodade verklighet, det som skolans styrdokument förmedlar, uppstår en del problem. I litteraturundervisningen kan det visa sig i till exempel att man oproblematiserar olikheterna, tar avstånd från könsaspekten eller förblir omedveten.

Individen i ett samhälle är styrd av många dolda budskap och osynliga maktinstrument som är svåra att uppmärksamma. När vi betraktar samhällshistorien utifrån ett genusperspektiv upptäcker vi detta. Jag som individ tror att jag styr över mina egna tankar och handlingar, och kan tolka det som jag läser och ser utifrån min erfarenhet och kunskap. Den immanenta pedagogiken talar emot detta. Som lärare förstår jag vad det står i styrdokumentet och jag kan också förhålla mig till dem. Dock är det så att om jag inte är medveten om hur genussystemet ständigt är närvarande och är grunden till hur jag tolkar, behandlar och bemöter kvinnor och män olika i min undervisning så är det inte möjligt för mig att nå upp till de uppsatta målen.

6. Avslutande diskussion

Varför vill jag försöka bevisa att det är svårt att nå upp till jämställdhetsmålen i litteraturundervisningen? Jag vill sätta fokus på det egentliga problemet i jämställdhetsmålen och göra det synligt. Det är inget fel på våra styrdokument i skolan, men vi måste se till att de tillämpas, och till det behöver vi kunskap. Till en början behöver vi kunskap om hur det är. Utan den kunskapen kan vi inte nå upp till de i dokumenten beskrivna målen. En svårighet är att vi alla har växt upp i och påverkats av en traditionell könsordning. Vi har själva utsatts för verkningarna av det traditionella könsrollsmönstret som vi ska förändra.

När man går in i särskilda frågeställningar och fördjupar sig i dem, finner man i regel också olika eller motsatta resultat beroende på vad man har bestämt sig för att se. I belysning av andra teorier kan andra synvinklar lyftas fram och andra tolkningar göras. Betydelsen av utveckling av ett kritiskt förhållningssätt utgår från tanken om självaktning och identitet. Ett allt för ensidigt stödande av bemästringsstrategierna ”att vända sig emot det egna självet” eller ”att vända sig emot andra” kan försvåra ett kritiskt förhållningssätt hos både kvinnor och män (Stenblock-Hult, 2004).

Jag har studerat händelser och företeelser genom att fokusera på motsägande information, det vill säga jag har satt ett genusperspektiv på allt material. Jag har tittat på den information som genererar upplevelser av en objektiv världsbild. Genom min tolkningsprocess av omvärlden har jag fått en subjektiv världsbild som bestäms utifrån en grupps faktiska sociala miljö i en faktisk historisk miljö. Det är vanligt att olikheter mellan kvinnor och män ses som ett resultat av fostran hemifrån. Kvinnor och män leds in genom uppfostran på olika intresseområden och blir därför bra på olika saker. Föreställningarna får på så sätt betydelse för könsmärkningsprocessen. Ett faktiskt förhållande i litteraturundervisningen är att man en gång i tiden har ansett att vissa böcker och författare var värda att läsa och till detta behöver dagens lärare förhålla sig. Det finns mycket, sett utifrån litteraturens läsarperspektiv, att lyfta fram. Viktigt är att ha kunskaper om hur de litterära texterna ständigt får sin innebörd och sitt värde bestämda genom sina läsare. Som lärare behöver man ställa sig frågor om litteraturens läsning och användning med utgång från styrdokumentet.

Studien av styrdokumentet visar på att de formella hindren för jämställdhet mellan könen har försvunnit och ersatts av könsneutrala lagar, regler och förordningar. Men samhället styrs av de informella normerna vad det gäller jämställdhet. Det föreligger trots allt en stor konsensus om värdet av jämställdhet men vi har levt så länge med vårt traditionella genustänkande att vi har svårt att bryta det. Tyckandet måste bli till kunskap. I sin slutrapport

för regeringens projekt Män och jämställdhet pekar Wetterberg (2002) på det som har varit svårigheten med denna studie. Jag måste använda ett ordval som jag och många har kunskap om för att jag ska kunna tolka och förmedla den verklighet jag ser.

Att inhämta kunskap om genusstrukturen i samhället och arbeta med jämställdhet är som att sätta på sig nya glasögon. Med denna kunskap ser jag samhället på ett annorlunda sätt än tidigare och bemöts därmed på ett annat sätt. Att bära med sig kunskap sägs vara en ganska lätt börda. Men att bära med sig kunskapen om genusstrukturerna som påverkar vårt samhälle kan också vara tungt. När vi tittar på världen genom våra genusglasögon ser den annorlunda ut än tidigare. Det är samma verklighet men vi ser den på ett annat sätt. (s.8)

Även Hedin (2004) tar upp detta problem i sin rapport och hon menar att det är den stora utmaningen för undervisningen på högskolan att klargöra skillnaden mellan tyckande och vetenskap. Vilka politiska åtgärder som kan sättas in för att förändra de samhälleliga ramarna där enskilda individer väljer sina handlingar är beroende av vilka antaganden vi har om hur verkligheten är sammansatt och hur den fungerar.

Genom min studie vill jag peka på att det som anses vara naturligt och självklart, egentligen är föränderligt och ett resultat av kulturella och sociala förutsättningar.

6.1 Lärarens uppdrag

Den tidigare läroplanen kombinerade en övertygelse om de naturvetenskapliga ämnens betydelse i sig – inte i första hand för samhällsnyttan – med en kristen/moralisk uppfattning. Skolreformen fick stor framgång. Den har bidragit till att den rationella läroplanen genomfördes. Idag har lärarna inte längre uppdraget att endast genomföra ett visst antal lektioner och gå igenom vissa fakta. Lärarnas uppdrag är att ge alla elever möjlighet till att nå skolans mål. Deras huvuduppgift är att gång på gång pröva och utvärdera metoder för den enskilda eleven men också för gruppen så att man når kunskapsmålen och de övergripande läroplansmålen om demokrati och jämställdhet. Debatten om problemen i den svenska skolan, som kan höras i media, handlar om att styrdokumentet är dåliga. Problemet är inte detta. Grundproblemet är att de befintliga styrdokumentet inte följs. Kursplanerna ska leda till djupare kunskaper och inte endast till på ytan inlärd fakta. Men det som är avgörande för att läraren ska nå upp till målen är att ledarskapet fungerar ute på skolorna. En väl fungerande rektor samlar sina medarbetare kring en gemensam uppfattning om vad skolans mål egentligen är. Ledarskap hittar vi på tre nivåer när det gäller skolan; politik/förvaltning, skolläda och lärarna. Mina resultat visar genomgående på att politiken har skolan som ett viktigt indoktrineringsinstrument för att föra samhället vidare i konsumtion -

produktionssystemet. Skolan styrs av det moderna projektets två ben, som Hirdman uttrycker det – kapitalismen och demokratin.

Mitt syfte var att leda i bevis att det är svårt att nå upp till de uppställda målen i jämställdhet i litteraturundervisningen. Som lärare räcker det inte bara att kunna undervisa i litteratur utan man måste även förstå vad som händer utanför skolan, man måste förstå politiken och fattas man denna medvetenhet och insikt ja, då är det nästan omöjligt att nå upp till vilket uppsatt mål som helst. Lärarens ledarskap i skolan är det som har störst betydelse för eleverna och därmed också för skolans resultat och för hur vårt samhälle kommer att se ut.

6.2 Genussystemet imorgon

Det finns ett triangeldrama mellan tre olika och starka krafter i samhället, marknadsekonomin, demokratin och genussystemet. Allteftersom kvinnorna får större rörelsefrihet och makt, blir könskonflikten tydligare. Detta driver fram en förändring. Det är viktigt att hänga med i konkurrensen och de flesta moderna organisationer i samhället blir allt mer medvetna om behovet att ta vara på kvinnors och mäns fulla kompetens. En jämn könsfördelning erbjuder den mest stimulerande och kreativa arbetsmiljön. Skolans roll är viktig i detta arbete och den bör medverka till att utveckla de människor som samhället behöver i framtiden, för sin fortskridande existens.

En skola anpassad till modernitetens krav bör skapas.

7. Sammanfattning

Jag ville leda i bevis att det kan vara svårt att nå upp till de utbildningspolitiska målen om jämställdhet i litteraturundervisningen på gymnasiet. Jag ville komma fram till var i problemet egentligen ligger, i skolans styrdokument eller hos individerna som tolkar dem. Jag tog reda på vilka målen var och vad de grundade sig på. Jag har också tittat på hur samhällsstrukturen ser ut idag och hur den har uppkommit, för att försöka se om skolans styrdokument är förenliga med denna struktur. Min tredje fråga var att försöka ta reda på vad det är som påverkar oss att hålla på könstraditionerna.

Studien bygger på Hirdmans genusteori, som visar att samhällsstrukturen är uppbyggd på isärhållning och hierarki, och Ödmans immanenta pedagogik, som förklarar hur vi lär oss av saker som inte är synliga men finns runt omkring oss hela tiden. Jag har även använt mig av Rönnbloms maktmodell för att analysera mina tolkningar av maktbegreppet. Analysen och diskussionen av resultatet grundar sig på den hermeneutiska metoden, där mina tolkningar är innebörden av olika företeelser så som den allmän politiska bakgrunden, skolans styrdokument och textläsning av Strindberg.

Det visade sig att skolan är ett politiskt styrinstrument för hur samhället ska utvecklas och överleva. Skolans utbildningspolitiska styrdokument är väl anpassade till, och förenliga med, hur ett modernt samhälle ska se ut med utgång från kapital – demokrati. Det som är svårt i litteraturundervisningen visar sig också tydligt. Litteraturen bygger på gamla ideal och manliga normer. Det är dock inte det enda problemet utan även individens föreställningsvärld ställer till det för oss som lärare. Den förment objektiva världen är i viss mening subjektiv och oftast är individen inte medveten om detta. Det krävs en mycket kompetent och medveten lärarkår för att bryta könsmonster om det ska gå att nå upp till de utbildningspolitiska målen i jämställdhet för litteraturundervisningen.

Jag inledde med att säga att jag ville söka leda i bevis att det kan vara svårt att nå upp till de uppsatta utbildningspolitiska målen om jämställdhet i litteraturundervisningen på gymnasiet. Har jag lyckats? Jag vill hävda detta. Om det inte kan omfattas av dem som tar del av arbetet, menar jag, att jag i alla fall lagt bevisbördan på dem som är av annan mening.

Referenslitteratur

- Andersson, I. (1982) sjunde upplagan *Sveriges historia*. Stockholm: Natur och Kultur
- Hedin, M. (2004) *Det ska vara lika för alla, så att säga... En intervjustudie av lärandestuderandes uppfattningar om genus och jämställdhet*.
Kalmar: Institutionen för hälso- och beteendevetenskap.
- Hirdman, Y. (1988) *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. Kvinnovetenskaplig tidsskrift 3 – 1988*
- Hirdman, Y. (1989) andra upplagan. *Vi bygger landet. Svensk arbetarrörelse från Palm till Palme*. Stockholm: Tiden
- Hirdman, Y. (1992) *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*.
Stockholm: Carlsson bokförlag
- Hirdman, Y. (1998) *Med kluven tunga. LO och genusordningen*. Stockholm: Atlas
- Hirdman, Y. (2001) *Genus – om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber
- Käller, L.K. (1990) *Fostran till andrarang. En studie av dominansprocessen vid skolstart och via vägar genom utbildningssystemet ur ett kvinnovetenskapligt perspektiv*.
Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Lgr 80 *Läroplan för grundskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet
- Lgy 70 *Läroplan för gymnasieskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet
- Lpf 94. *Läroplan för de frivilliga skolformerna*. Stockholm: Utbildningsdepartementet
- Molloy, G. (2003) *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*. Lund: Studentlitteratur
- Myrdal, A. & Myrdal, G. (1934) andra upplagan *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag
- Prop.1994/95:164 *Jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområde*.
Utbildningsdepartementet
- Prop.2005/06:155 *Makt att forma samhället och sitt eget liv- nya mål i jämställdhetspolitiken*.
Näringsdepartementet
- Richardson, G. (2004) sjunde upplagan *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*. Lund: Studentlitteratur
- Rönblom, M. (1997) *Halva makten? I G. Nordborg (Red.) Makt och kön*.
Stockholm: Symposium

- Schånberg, I. (2004) *De dubbla budskapen. Kvinnors bildning och utbildning i Sverige under 1800- och 1900-talet*. Lund: Studentlitteratur
- Skolverket (2000) *Kursplan för ämnet svenska på gymnasiet*
SOU Skollagen Utbildnings- och kultur departementet
- Stenbock-Hult, B. (2004) *Kritiskt förhållningssätt*. Lund: Studentlitteratur
- Strindberg, A. (1994) nyutgåva *Hemsöborna*. Lund: Klassikerförlaget NGM
- Thavenius, J. (1991) *Klassbildning och Folkuppfostran. Om litteraturundervisningens traditioner*. Stockholm/Stehag: Symposion
- Thavenius, J. (1999) *Svenskämnets historia*. Lund: Studentlitteratur
- Ullström, S-O. (2002) *Likt och olikt. Strindbergsbildens förvandlingar i gymnasiet*. Stockholm/Stehag: Symposion
- Westberg – Wohlgemuth, H. (1996) *Kvinnor och män märks. Könsmärkning av arbete – en dold lärandeprocess*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet
- Wetterberg, T. (2002) *Vill man ha jämställdhet? Slutrapport för projekt Män och jämställdhet*. Stockholm: Arbetsdepartementet
- Ödman, P-J. (1979) *Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB
- Ödman, P-J. (1995) *Kontrasternas spel. En svensk mentalitets- och pedagogikhistoria*. Stockholm: Prisma

